

Poliški tročan

Andrej Pleterski

The Police village is situated in western Slovenia. Folklore and select characteristic toponyms communicate important spatial points. Their distribution demonstrates a well-considered arrangement of space, which may also be linked with the symbolic arrangement of the village region. The present day level of experience enables a comprehension dealing with spatial ideograms. The presented ideograms from the village Police are an expression of the age-old belief in three fundamental forces of nature (heaven-sun-fire, earth, water = tročan, the principle of a triad). The localities Roglca (=earth), Sv. Ivan in Šebrelje (=sun), and the Štribabe stones in Police (=water) compose the Major Tročan. The stones Štribabe in the middle of the Police field represent the Minor Tročan. A processional pathway enables a synthesis of the entire folklore, which until today remained preserved in mere fragments. They facilitate the reconstruction of two legends. The first clarifies the cycle of the seasons, while the second sets order to chaos in the instance of a natural disaster (drought, flood).

Slika 1. Police in poliško polje s severozahoda.

Figure 1. Police and the Police field from the northwest.

1. IZHODIŠČA

Vas Police na Cerkljanskem leži na naravni polici vrh grebena med strugama poto- kov Poličnica in Sjaunk (Slika 1), ki se izlivata v Idrijco. Ta polica je južni obronek hriba Degarnik, ki se dviga nad vasjo in jo ščiti pred severnimi vetrovi. Rekonstrukcija pos- estnega razvoja Polic, katerega sledovi so se ohranili v Franciscejskem katastru iz 1826, je omogočila rekonstruirati zgodovinsko dogajanje v vaškem prostoru. Pokazala je, da sta se sedanje polje in vas začela razvijati že v zgodnjem srednjem veku, najkasneje v 9. stoletju. Najstarejše polje leži najbližje vasi, najpozneje v 10. st. so ga razširili proti jugov- zходу (Pleterski 2006). Ljudsko izročilo (Flego 2006) in nekatera značilna ledinska imena opozarjajo na pomembne prostorske točke. Njihova razporeditev kaže strogo premišljeno ureditev prostora. Prav ta premišljenost pa nam omogoča povezati v celoto izročilo, ki se je sicer do danes ohranilo samo v drobcih. En del izročila se nanaša na zgodovino vasi, ki sega daleč v davnino, in daje izjemno zanimiv vpogled tudi v način slovanske naselitve v zgodnjem srednjem veku (Pleterski 2006). Drugi del izročila je mogoče povezati s skrbno domišljeno, simbolno ureditvijo vaškega prostora. Današnja stopnja poznavanja omogoča razumevanje, po katerem imamo opraviti s prostorskimi ideogrami.

V modernem času, ki je tako naklonjen klasificiranju vseh vrst, je ustaljeno tudi razlikovanje med pisnimi in ustnimi kulturami. Prve naj bi ohranjale svojo tradicijo pisno, druge ustno. V nasprotju s tem mnenjem želim v nadaljevanju utemeljiti trditev, da tudi "ustna kultura" pozna zapisovanje svojih misli in da pri tem kot eno od sredstev uporablja prostor, da torej na nek način piše s prostorom. Uporablja ga na najmanj dva načina. Prvi je, da misli vpenja na prostorske točke, ki postanejo memotehnično pomagalo. Takih za- pisov ne moremo prebrati, ko ni več skupnosti, ki jih je ustvarila. Drugi način je, da misel zapisuje s prostorskimi ideogrami. Te pa je kot vsak zapis mogoče prebrati tudi po tem, ko ni več "piscev". Povezava med prostorom in izročilom pa pomeni tudi to, da spreminjanje in uničevanje prostora spreminja in uničuje tudi izročilo ter prostorske zapise. Zato je pomembna sestavina vojne uničevanje nasprotnikovih svetih krajev.

Videli bomo, da so predstavljeni ideogrami izraz starega verovanja o treh temeljnih silah narave (neba-sonca-ognja, zemlje, vode), ki jih ljudje pomagajo vzdrževati v ravnovesju z vrsto obrednih dejanj. To verovanje je bilo mogoče zaslediti že na različnih mestih (Pleterski 1995; 1996; Pleterski, Belak 2004, 52–54 ; Pleterski, Mareš 2003, 9–13). "Učeno rekonstrukcijo" pa sedaj s strukturnim ujemanjem potrjuje osupljivo cerkljansko izročilo o tročanu, ki ga je v svojih zapiskih rešil Pavel Medvešček (2006).

2. IZROČILO

Cerkljansko izročilo o tročanu

"Ko je Aldo Trnovec učiteljeval v Zakojci v letih 1958–1959, je večkrat zašel tudi v Zakojško grapo, kjer je spoznal gospodarja Muščeve kmetije Janeza Krivica, rojenega leta 1899. Ko je ta nameraval orati, se je čudil kamnu, ki je stal na sredi neke njive. Gospodar je najprej ročno okopal zemljo okoli njega, drugo pa preoral. Ko mu je učitelj predlagal, naj moteči kamen odstrani, je odgovoril, da tega ne bo storil. Zakaj ne, pa ni bil pripravljen razlagati, češ da bo to hišno skrivnost zaupal le sinu, pa še njemu na smrtni postelji, kot so to počeli pred njim njegovi predniki. Leta 1965 pa je Janez Obid iz Bukovega povedal:

“Moj oče, ded in praded so od časov, ko so tu še tlačanili, prenašali izročilo o tročanu, ki je takrat pomenil tudi način življenja. Ko so se odločili, da bodo postavili hišo, kaščo in hlev, so najprej poiskali tri kamne. Dva so uporabili za temelj, tretjega pa so imeli za binkl – varuha, ki so ga varovali kot skrivnost, saj je zanj vedel le gospodar – graditelj, ki je na smrtni postelji povedal bodočemu gospodarju, kje je. Tročan je bil vedno v znamenju ognja (sonca), vode in zemlje. Prenekatero kmetijo je pobralo, ker se je vedenje o hišnem tročanu izgubilo ali pa so ga celo iz nevednosti uničili. Kmetije, hiša, kašča, hlev, kozolec ali čebelnjak so bili vedno grajeni v tročanu. Tudi v sadovnjaku so sadili po tem pravilu. Če to ni bilo mogoče, so to storili s posevki. Baje je imela vsaka kmetija takrat svoj binkel, vendar le ognjenega, vodenega ali zemljenega.

Marija Hojsak, prav tako iz Bukovega, je bila mnjenja, da so vraže okoli tročana ohranili le zaostali in v vraže zaverovani ljudje. Predvidevala je, da je bilo teh le še nekaj. Vsi pa so menda živeli pod Poreznom, ki je skupaj z Otavnikom in Robijo tvoril veliki tročan. Kot ji je pripovedovala mati, so v njenem otroštvu tudi drevesa in poljščine razvrščali po sončnem, vodenem in zemljenem znamenju. Če jo spomin ne vara, spadajo v sončnega ajda, jablana in vino, v zemljenega bob, češplja in mleko, v vodenega pa repa, tepka in studenčnica.

Nekateri pa so poznati tudi take binkle, ki so padli z lune takrat, ko je bil lunin krajec obrnjen navzdol proti zemlji, in je potem čez kakšen dan mrknil v črni mlaj. Podrobnosti o tem pa ne ve, ker so bili tisti kamni zelo iskani in cenjeni, še posebno pri tistih, ki so prerokovali.

Oni, ki so kaj vedeli o tročanu, so bili prepričani, da imajo Muščevi voden binkel, saj imajo v Zakojški grapi največ vode. Če bi ga odstranili, bi morda presahnil potok. Tako so vsaj verjeli staroverci.

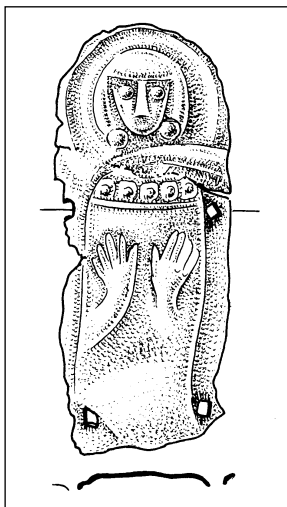
Zadnji gospodar Janez Krivic, ki je še živel z zemljo in z vsemi starimi navadami, je leta 1971 umrl na svojem domu. Ob njegovi postelji ni bilo sina, ki bi mu lahko zaupal skrivnost kamna sredi njive, tako so z njim stari časi za vedno potonili. K sreči pa se včasih poti spominov ne končajo v pozabi. [V letih 1959-1998 pripovedovali: Aldo Trnovec, rojen 1938, Šempeter pri Gorici; Janez Obid, rojen 1901, Pri Jernejetu, Bukovo; Marija Hojsak, rojena 1897, Pri Flandru, Laharnar – Bukovo; Ivan Mavrič, rojen 1889, Pri Maurču, Žabže – Bukovo; Veronika Brišar, rojena 1911, v Osojah, Zakojca.]” (Medvešček 2006)

Roglca

Neki domačin iz Laharn, zaselka v dolini ob poti proti Kojci, se je pozno ponoči vračal peš iz Cerknega. “U Klapih” [pod Roglco] po Želinu mu prične slediti temna postava. Prestrašen začne hiteti, postava pa za njim. Nato začne teči, večkrat menja smer teka, enkrat po levem robu poti, drugič po desnem, vendar mu spremljevalec vedno sledi. Ko pride do Reke, se pred križnim znamenjem prekrži. Tedaj sliši za seboj, kako je nekaj štrbunknilo v vodo, spremljevalec – bil je to sam hudič – se je namreč pogнал v Idrijco. Hiti prestrašen naprej in ko pride domov, mu je od vsakega lasu curljal znoj. Vendar ni prišel k sebi in je po kakem dnevu umrl (Flego 2006).

Sv. Ivan v Šebreljah

Prvi naseljenci – takrat še pogani – so po ustnem izročilu imeli na skrajnem severnem delu planote majhen tempelj, kjer so častili boga Sonca. Danes je na tistem mestu

Slika 2. Sv. Ivan v Šebreljah. Okov iz bronaste pločevine.

Figure 2. Sv. Ivan in Šebrelje. Belt plate made of bronze sheet metal.

podružnična cerkev sv. Janeza Kresnika. Nad glavno oltarno sliko je na modrem polju napis: JAMES KRESNIK (Pagon-Ogarev 1976, 12–13). Cerkev sv. Ivana je bila leta 1763 po odredbi cesarja Jožefa II. porušena. Po nekaj več kot sto letih so prebivalci cerkvico popolnoma obnovili in nad vhodna vrata zapisali letnico obnove: 1870. Ker so bili stroški obnove veliki, sta takratni župnik in župan sestavila posebno prošnjo vernikom za pomoč: «Preblagi čitatel! Več stoletij je stala na samotni Šebreljski višini cerkev sv. Ivana Krstnika s pokopališčem vred, na katerim več tisoč umrlih s 6 duhovnim pastirjem v krilju hladne matere zemlje spi, v letu 1763 podrta inu zelo pozabljena. Sporočuje se, da od te dobe opustilne cerkvice večji del slabetne dotičnim prebivalcem dohajajo, in da se mnogo-krat natim svetiščem razne svitlobe vidijo. [Podčrtal A.P.] Z teh in drugih vzrokov, posebno pa zavoljo pokopališča, je ondašne prebivalce prebudila sv. Ivanu Krstniku zopet cerkvico sezidati. Ker pa stroški že nad 3000 segajo, domača moč je oslabela, cerkev še brez oltarja, strop brez glavov, torej vljudno prosimo, pridite katoliški bratje čistilci in čistilke sv. Ivana na pomoč, tudi sv. Ivana pomoč Vam ne bo izostala. V Šebreljenah 18 dne grudna 1870. Andre Ka-

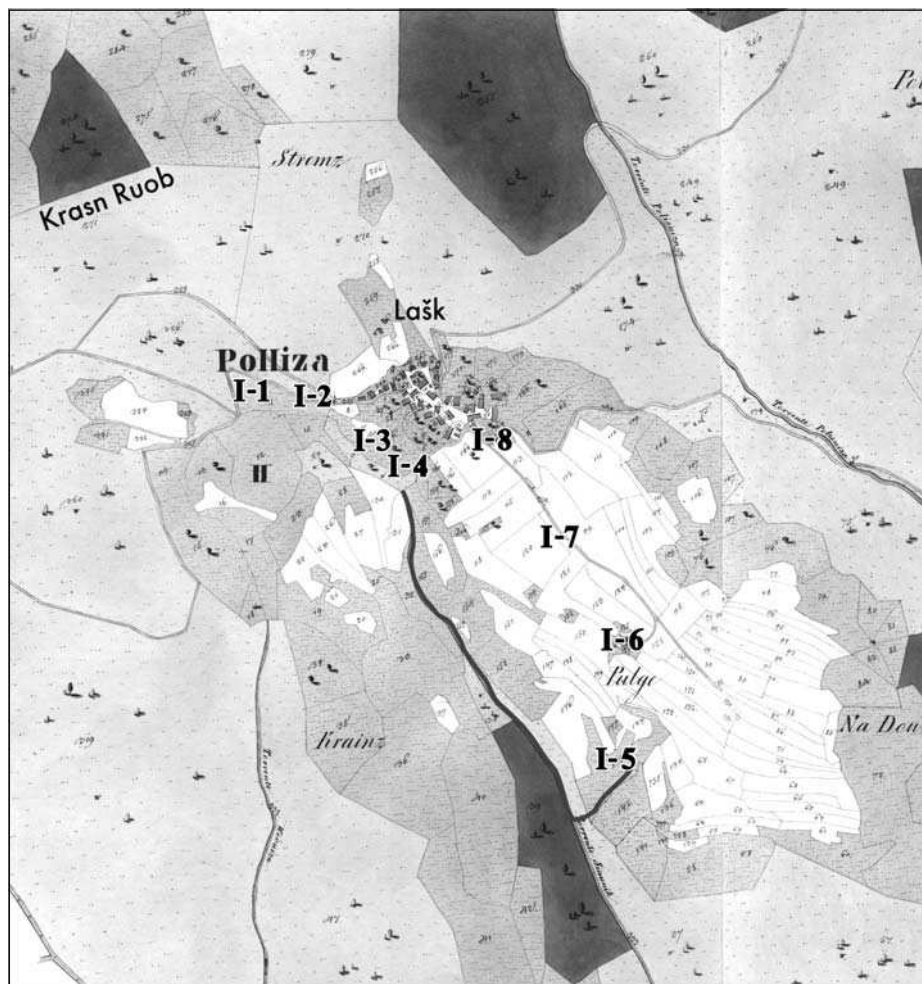
cin, župnik. Andre Mlakar, župan, po meni: Juri Lapanja» (Pagon-Ogarev 1976, 13–14). Ob menjavi tlaka so bili 1994 v zahodnem delu cerkve odkriti stavbni ostanki starejše enako usmerjene cerkvene stavbe in razmetane človeške kosti. «Tik ob zidu v severni ladji cerkve je v črni ilovici še v prvotni legi ležal skelet otroka. Tu so bili odkriti tudi odlomki časovno neopredeljene lončenine (sivo-črna lončenina, izdelana na lončarskem veretenu)» (Bratina 1999). Ivan Turk (Inštitut za arheologijo ZRC SAZU) je ob topografskem obhodu leta 1997 našel zunaj cerkvenega obzidja, v izkopani zemlji za jarek strelovoda, zahodno od cerkve okov iz bronaste pločevine, dolg 5,6 cm (slika 2). Še 5 m zunaj obzidja so bile človeške kosti. Jarek je bil približno 30 cm globok. Na okovu je upodobljena svetniška postava in jo lahko okvirno postavimo v čas romanike. Verjetna je misel, da gre za okov knjižnih platnic in s tem za morebitno potrditev zgornjega podatka o pokopih duhovnikov.

Izročilo v Policah (Slika 3)

Krasn Ruob. Skalnat rob, izpod katerega izvira potok Sjaunk. Njegovo ime je morda mogoče povezovati z besedama *kras* in *kres*. *Kras* = II krog, obod, vrsta kače; litavsko *kreipti*: sukati obračati; rusko *kresb*: vstajenje. III. lep, vrsta kače, barva, barva ognja. *Kres* = kavzativ h **krbsnoti* – oživljati, vstati od mrtvih, možna primerjava z litavskim *krai-pyti*: sukati, obračati (Bezljaj 1982, 82, 90.). **I-1** Na *Dalejn Sjaunk* se nanaša nenavadno izročilo o prisotnosti merjasca, ki kotali krožnik: “*deuje suene taler tače*” (Flego 2006).

I-2 Na *Trateh*, kraju nad vasjo v smeri proti “Kuotlam”, na križišču štirih poti, se ponoči dva srnjaka borita z rogovi, zato se sliši pokanje in vidi iskrenje (Flego 2006).

I-3 *Kar sem slišala, da je bila vas zelo obljudena, pa da je prišla ena bolezen, kuga so dejali. So pa eden za drugim pomrli. Le eden je ostal pa je hodil rjut tja na Žubršk, tja v en*

Slika 3. Police. Prostorske točke z izročilom. I-1 – Sjaunk, I-2 – Na Trateh, I-3 – Žubršk, I-4 – Pad Urtem, I-5 – Urtača, I-6 – poliška cerkev, I-7 – Štribabe, I-8 – presahli studenec. (osnova: Franciscejski kataster iz 1823. Državni arhiv v Trstu / Archivio di Stato di Trieste).

Figure 3. Police. Spatial points with folklore. I-1 – Sjaunk, I-2 – Na Trateh, I-3 – Žubršk, I-4 – Pad Urtem, I-5 – Urtača, I-6 – the Police church, I-7 – Štribabe, I-8 – the drained spring (basis: Franciscan cadastre from 1823. National Archives in Trieste-Trst / Archivio di Stato di Trieste-Trst).

grič. Potem so pa prišli Cigani gor po dolini in so ga vprašali, zakaj rjove. In je dejal: "Jaz sem pokopal vse do zadnjega. Kdo bo pa mene, ko bom umrl?" So dejali: "Bomo pa mi drugi poskrbeli za vas." In potlej so ti Cigani ostali tu. Po tistem, so dejali, da sta dva priimka še sedaj tu v vasi, Makuc in pa Božič, da bi bila obstala od tiste ciganske rodovine. Tako so govorili, potlej, če je res, pa ne vem. [Pripovedovala v Policah 1989 Francka Makuc]

(Fonetično poknjžjen narečni zapis iz objave: Raziskovalna naloga Police. – Osnovna šola, spomenik NOB, Cerklno 1989, 9)

I-4 Pri neki hiši v vasi je bila za deklo ženska, ki se je obnašala čudno. Ko je nosila kosilo koscem v "Bile Patuč", odročno in zelo strmo senožet pod Degarnikom, je, na-

mesto da bi hodila po stezi, kar tekala po robu tamkajšnjih prepadov. Vaščani so jo dolžili tudi, da povzroča točo. Zato so jo sklenili pokončati. Prijeli so jo in odvedli na travnik "Pad Urtem" pod zahodnim robom vasi, ob poti, ki pelje k zaselku Laze v dolini Idrijce. Tu so za vsak njen ud privezali vola in dali živalim ukaz, da povlečejo. Na tak način so jo razčetrili. Njene ostanke so nato vlekli naprej po poti za Laze in pokopali v manjši grapi ob stezi, ki na levi strani poti pelje do poliške cerkve. Po tej poti so hodili k maši v Police prebivalci zaselka Laze. Kraj domnevnega pokopa čarovnice se torej nahaja južno pod poliškim poljem okoli 150 m od cerkve pod dolino z imenom *Urtača* (Flego 2006).

I-5 *Urtača* je globoka dolina, 100 m južno od poliške cerkve. Na zahodni in južni strani strmo pada v grapo, ki se po "Dalin" spušča proti Lazam ob Idrijci. Pravijo, da je nastala ob nekem izrednem deževju in povodnji, ko je zemeljski usad odnesel del poliškega polja in tudi kraj, kjer je bila pokopana čarovnica, v grapo [Franciška Makuc, 1927, po pripovedovanju Andreja Makuca, 1903 - 1979]. (Flego 2006)

I-6 Po izročilu naj bi prvotno nameravali [Marijino] cerkev zgraditi na Homcu, malem griču, ki stoji ob vhodu v vas. Po izročilu naj bi na prostoru, kjer stoji današnja cerkev, stala nekoč cerkev "neke druge vere". Do dobe pred drugo svetovno vojno so ob veliki suši prirejali procesije v Police tako iz Bukovega kot iz Šentviške Gore. Daleč naokrog je bila *poliška cerkev* znana kot "cerkev za dež". Pravili so, da kdor se udeleži procesije, mora vzeti s seboj dežnik. (Flego 2006)

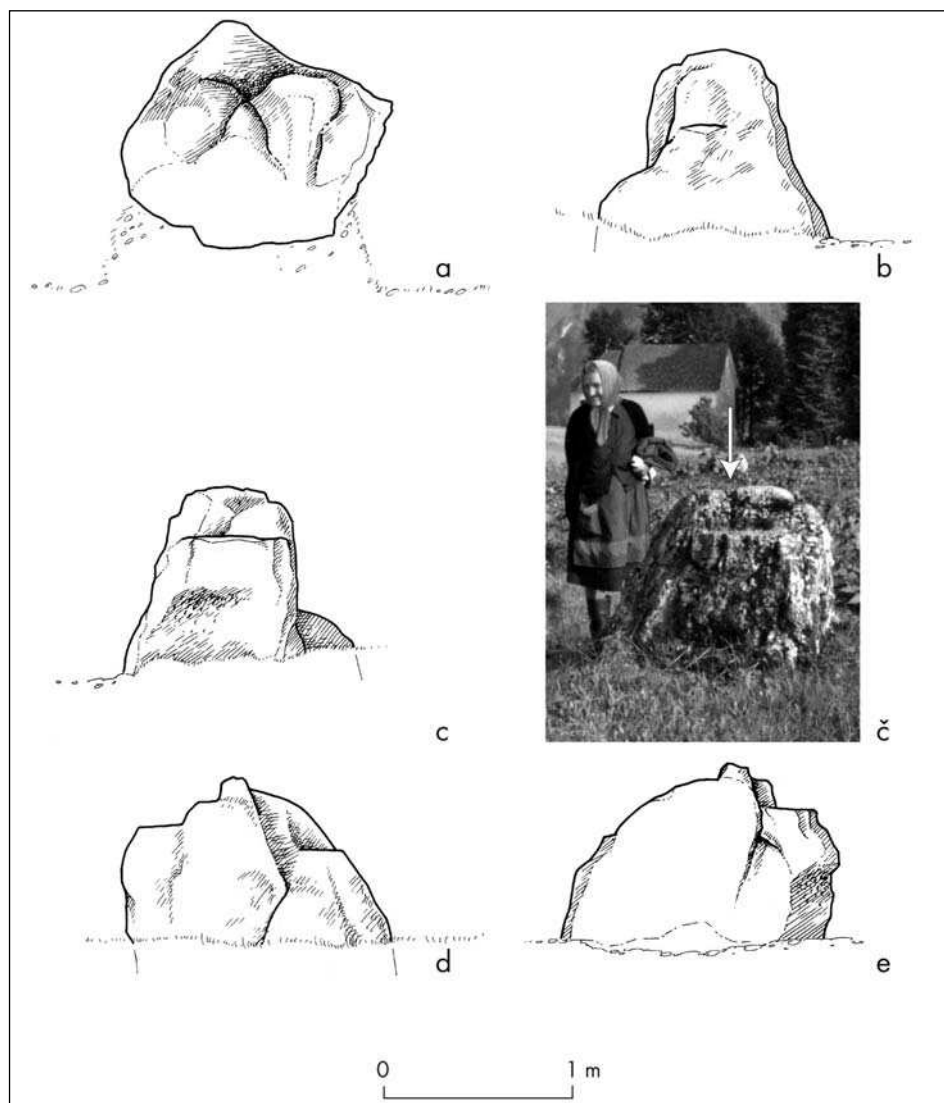
I-7 Po ustnem izročilu naj bi se po površini današnjega polja razprostiral nekoč gozd in skale. Slednje naj bi bile podobne tisti, ki stoji danes, čeprav poškodovana, ob kapelici na polju. Danes še obstoječa skala je služila do nedavnega kot mesto za počivanje s košem na poti iz polja proti vasi. Na skali sta še danes vidna dva večja in dva manjša vseka, ki sta služila za počivanje s košem, zato imenujejo kamen tudi "Pačiuau". Izročilo o obstoju gozda na Polju ima svojo oporo tudi v toponimu "U Luogu", ki ga nosi parcela v neposredni bližini kamna. Kapelica je bila zgrajena leta 1899, kot razberemo iz letnice, ki je vklesana na skali, na kateri je bila sezidana. Prej je stal na tem mestu lesen križ. Starejši, sicer danes že redki vaščani, še zmeraj imenujejo kraj "Pr Križu", medtem ko ostali pa „Pr Kapel“ (Flego 2006).

[Tročan] Slišala sem že za podobne kamne, toda pozabila sem njihova imena. Vem, da je Jožef Laharnar nekoč povedal zgodbo o treh *kamnih – babah*, ki še danes stojijo ob poljski poti vzhodno od vasi. Zdi se mi, da je takrat tudi rekel, da so kapelico postavili ob njih zato, da bi uničili moč ciganske štribabe [Franciška Kacin, rojena 1899, Police 1970] (Medvešček 2006).

I-8 Vaščanom je dobro znan studenec Na Bleku. Nahaja se vzhodno od vasi na desnem bregu Poličnice pod stezo, ki pelje v dolino v Laharn ali na Reko. Posebno v vročih poletnih mesecih ob košnji so hodili vaščani po hladno vodo k izviru. Po izročilu naj bi se nekoč ta izvir nahajal na Zajčevem vrtu, to pomeni med današnjo hišo št. 5 "Pr Zajcu" in cesto, ki pelje v vas. Ker pa so takrat z vodo izvira domači "Pr Zajcu" prali usrane plenice je ta usahnil in začel teči Na Bleku, kjer je danes (Flego 2006).

3. KAMNI (ŠTRI)BABE – opis

Sredi vaškega polja stoji ob zahodnem robu poti vpadljiva naravna skala iz apnenca, ki je visoka približno 1 m, 1,5 m dolga in do 1,3 m široka. 2004 so mu odbili vzhodno stranico. Na severni strani ima vklesano do 30 cm široko polico sedeža, ki ga

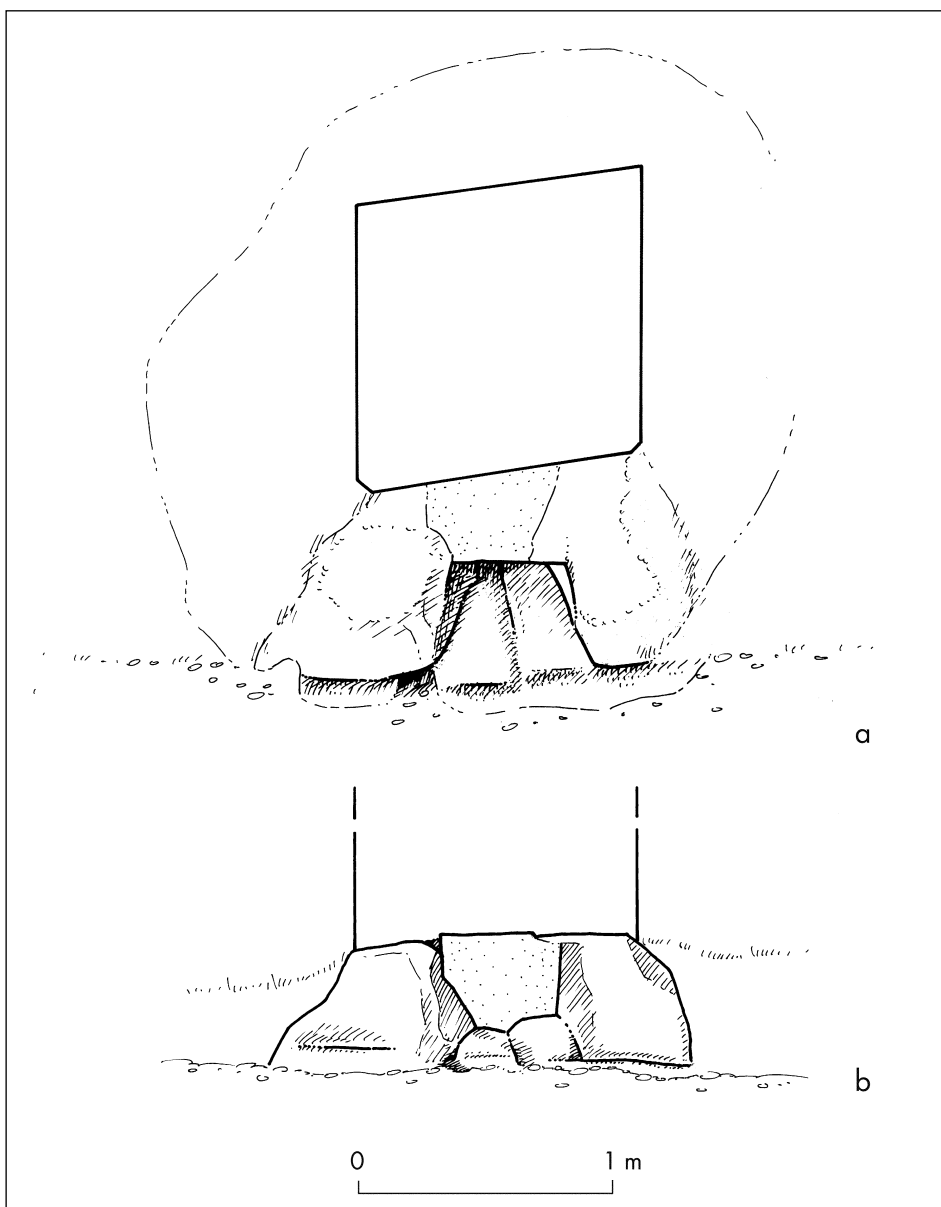

Slika 4. Police. Kamen sredi polja. Risbe stanja 2005 in fotografija stanja iz 1977 (Foto: Stanko Flego): a – pogled z vrha, b – južna stran, c – severna stran, č – puščica kaže razpoko, po kateri so odbili del Kamna, d – zahodna stran, e – vzhodna stran.

Figure 4. Police. Stone amidst a field. Drawing of circumstances in 2005 and photo of circumstances in 1977 (Photo: Stanko Flego): a – from the top, b – south side, c – north side, č – crack in the stone, where it was damaged later, d – west side, e – east side.

domačini imenujejo „Ta velk počivauc“. Podobna, nižja, nekoliko ožja in bistveno manj izrazita polica je tudi na južni strani (Slika 4) in nosi ime „Ta mihn počivauc“.

3 m jugovzhodno preko poti je drugi kamen – vrh žive skale v ovalu s premerom približno 2 m, katere vrh se vzpenja do 0,5 m visoko iz okolne ravnine. Na njej je večinoma travna ruša, na sredini pa stoji na umetno zravnanem in odbitem vrhu zidana kapela. Med

Slika 5. Police. Kamen s kapelo: a – pogled z vrha, b – zahodna stran.
Figure 5. Police. Stone with chapel: a – from the top, b – west side.

kapelo in cestnim robom je vidna gola skala, z odklesanim vrhom in izklesano kvadratno vdolbino, ki je najverjetneje služila kot stojišče lesenemu križu. V vdolbini je v beton, ki pokriva zadnjo steno vdolbine, vpisana letnica 1899, ki pomeni leto gradnje kapele. Dno vdolbine je bilo 16. VI. 2005 zapolnjeno s peskom. V njem je bil dvojni obroč iz železne žice, zapognjen železen kavelj z ostro konico ter nekaj odlomkov malte. Te najdbe je mogoče

Slika 6. Police. Trije kamni Štribabe.

Figure 6. Police. The three Štribabe stones.

Naslednja os se začne v dolini Sjaunk, teče preko grička Žubršk in Kamna sredi polja ter sega do vrha Roglca pod vasjo Ravne nad Cerknim. Njena vzporednica skozi Marijino cerkev je os druge širitve polja (Slika 8).

Tretja os ima začetek na grbini „Na Gamil“ v vasi. Preko vzhodne polovice grbine vodi sveže vkopana dovozna pot. V preseku je vidna stara jama, ki je zapolnjena z zemljo in kamenjem. Os poteka preko Kamna in se konča na robu najstarejšega polja, ki ga deli na dve polovici. S prejšnjo osjo tvori obredni kot (PleTERSki, Belak 2004, 52–54) približno 22°.

Merska ureditev (Slika 9)

Razdalja med sedanjo Marijino cerkvijo in Kamnom ob kapelici sredi polja je približno 180 m, razmik med obema vzporednicama proti Roglci pa 90 m. Slednjo razdaljo bomo imeli za mersko enoto vaškega prostora. Razdalja med jamo „Na Gamil“ in Kamnom je 270 m ali tri merske enote in na isti osi do konca najstarejšega polja je še enkrat 180 m ali dve merski enoti. Pravokotnica na to os prav tako meri 180 m. Prvotno polje je torej dolgo 360 m in 180 m široko, v njegovem središču stojijo Štribabe.

povezovati z gradnjo ali obnovo kapele. Poleg tega je bil v vdolbini tudi del rožnega venca iz bronaste(?) žice in koščenih jagod. Na mestu, kjer skala prehaja pod pot, je vanjo vrezana kolesnica (Slika 5).

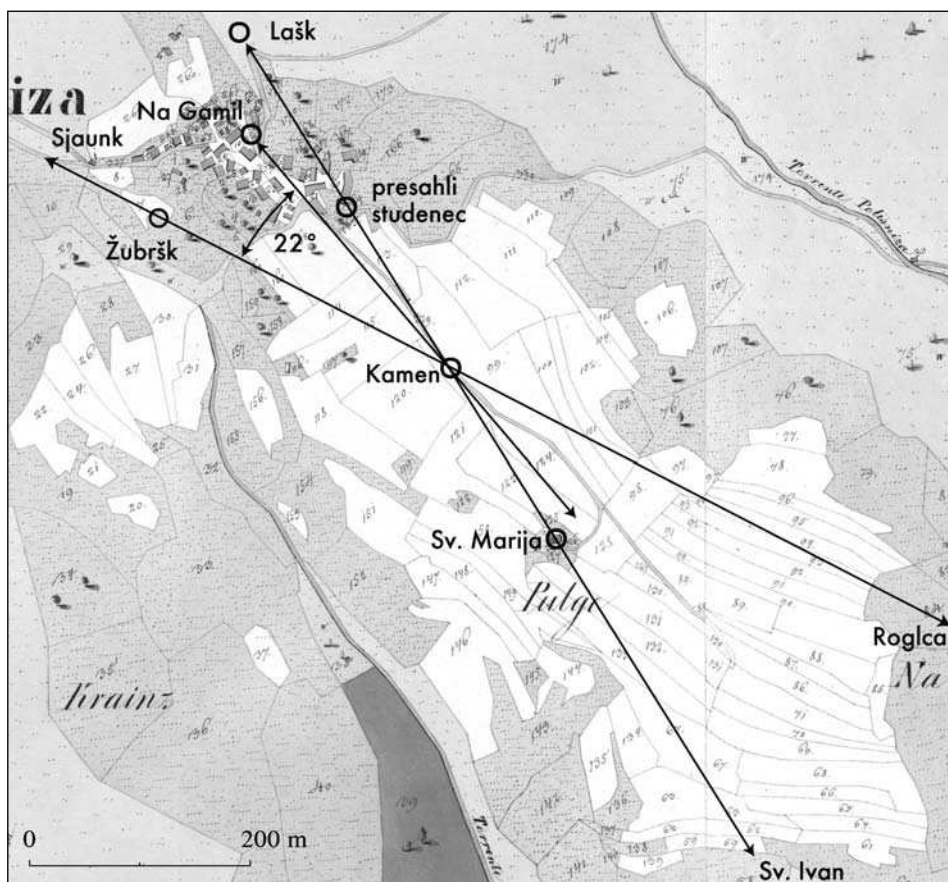
Približno 20 m severneje je ob zahodnem robu poti s travo prerasla grbina, zadnji ostanek tretjega kamna (Slika 6).

4. PROSTOR

Prostorske osi

(Slika 7)

Najbolj očitna je prostorska os, ki se začne pri vaškem studencu Lašk. Od tod gre črta preko prostora presahlega studenca, preko Kamna sredi polja, Marijine cerkve in se nadaljuje do cerkve sv. Ivana na Šebreljah.

Slika 7. Police. Tri osi vaškega prostora.

Figure 7. Police. The three axes of the village area.

Pot (Slika 10)

Pot, ki poteka skozi vas in polje, navidezno nerazumno vijuga. Če nanjo položimo vse tri vaške osi, vijuge dobijo pomen. Prilegajo se osem. Posamezni deli poti ležijo na oseh ali vzporedno z njimi.

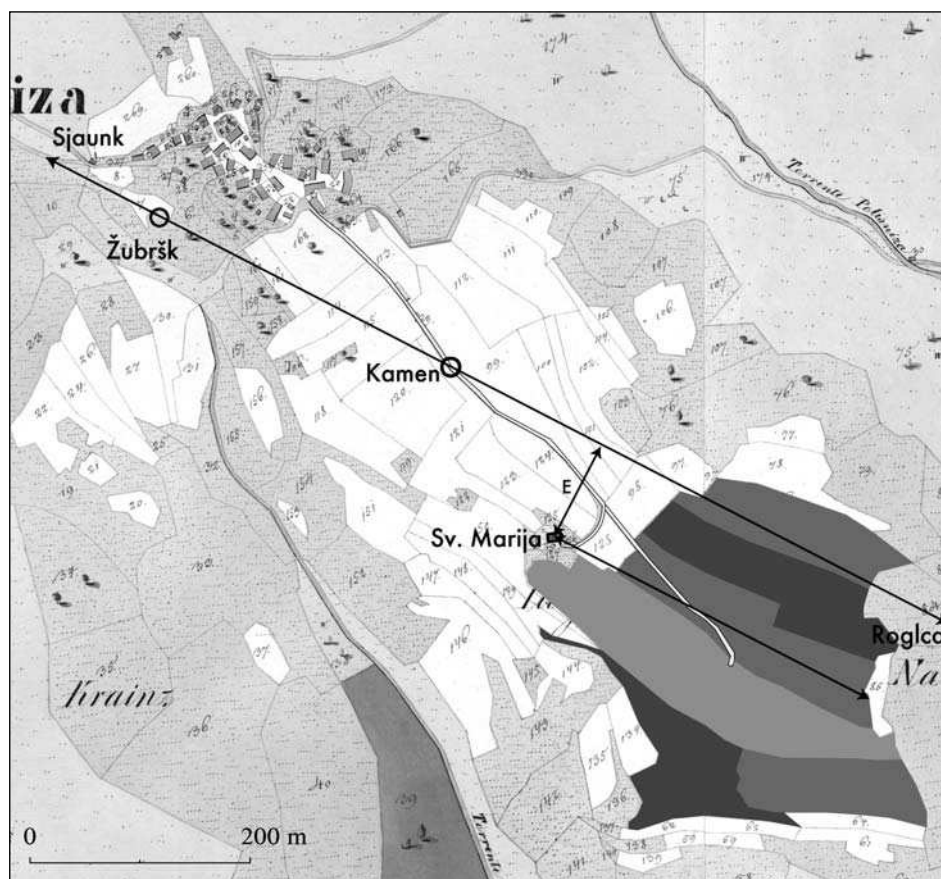
Trikot (Slika 11)

Sv. Ivan na Šebreljah, Kamen na poliškem polju in Roglca pod ravnami tvorijo obredni kot (Pleterski, Belak 2004, 52–54) približno 24° , z vrhom pri Roglci.

5. RAZPRAVA

Izročilo o tročanu nam je v veliko pomoč. Roglca spada v skupino imen tipa Rog, Rogla, Rogatec, ki označujejo mesto božanstva zemlje, podzemlja, teme (pozneje krščanskega hudiča). Izročilo o temni pošasti U Klapih tako razlago potrjuje.

Sv. Ivan, ki po izročilu stoji na mestu starodavnega svetišča, je zamenjal božanstvo sonca. To potrjuje tudi ime Kresnika, ki je najmočnejši v času poletnega sončnega obrata.

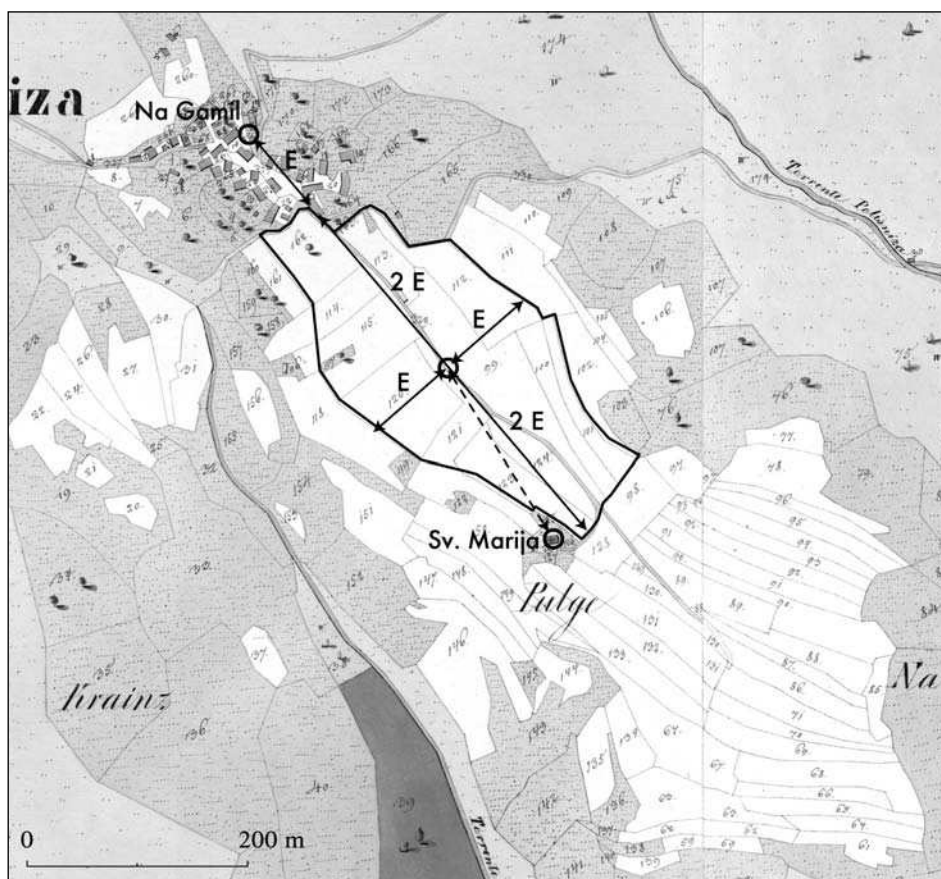
Slika 8. Police. Prostorska os, ki povezuje Police z Roglco, in njive mlajše izkrčenega polja.

Figure 8. Police. The spatial axis connecting Police with Roglca, and the range of a newly cleared field.

S tem se ujema tudi ime potoka pod njim – Sjaunca, ki z imenom govori o svetlobi. Če ga vzporedimo s štajersko Sevnico z nemškim imenom Lichtenwald, je očitno, da tamkajšnji grb z drevesom in dvema ptičema (Otorepec 1988, 177–178) kaže svetovno drevo svetlobe s soncem in mesecem. Ta dva namreč v upodobitvah na istem strukturnem mestu nado-meščata ptiča (prim.: Čausidis 1994, Tabla XXXV: 11, 17, 23).

Procesije za dež k poliški Mariji nedvoumno kažejo, da je poliški prostor povezan z vodo. Ni nepomembno, da Police obdajajo trije studenci: Kuotle (izvir Sjaunka), Lašk in Na Bleku. Vsi trije so posredno ali neposredno povezani s prostorskimi osmi. Pomen izvira Na Bleku pa kažejo tudi tamkajšnje najdbe drobiža iz polpretekle dobe ter bro-nasta okrasna zaponka in železna sulična ost (Flego 2006).

Trikot Roglca – Sv. Ivan – poliške Štribabe je veliki tročan: Roglca = zemlja, Sv. Ivan = sonce, Štribabe = voda. Poliške prostorske osi vpenjajo vaški prostor v veliki tročan. Tri-je kamni sredi poliškega polja – Štribabe so očitno mali vaški tročan. Preko njih se križajo prostorske osi in v tem smislu so hkrati tudi osrednja podporna os vaškega sveta. In če vemo, da so se starodavna ustoličevanja poglavarjev dogajala v središču skupnosti, ki so jo zastopali (Banaszkiewicz 1991), potem kamnita sedeža Štribab mnogo manj pomenita

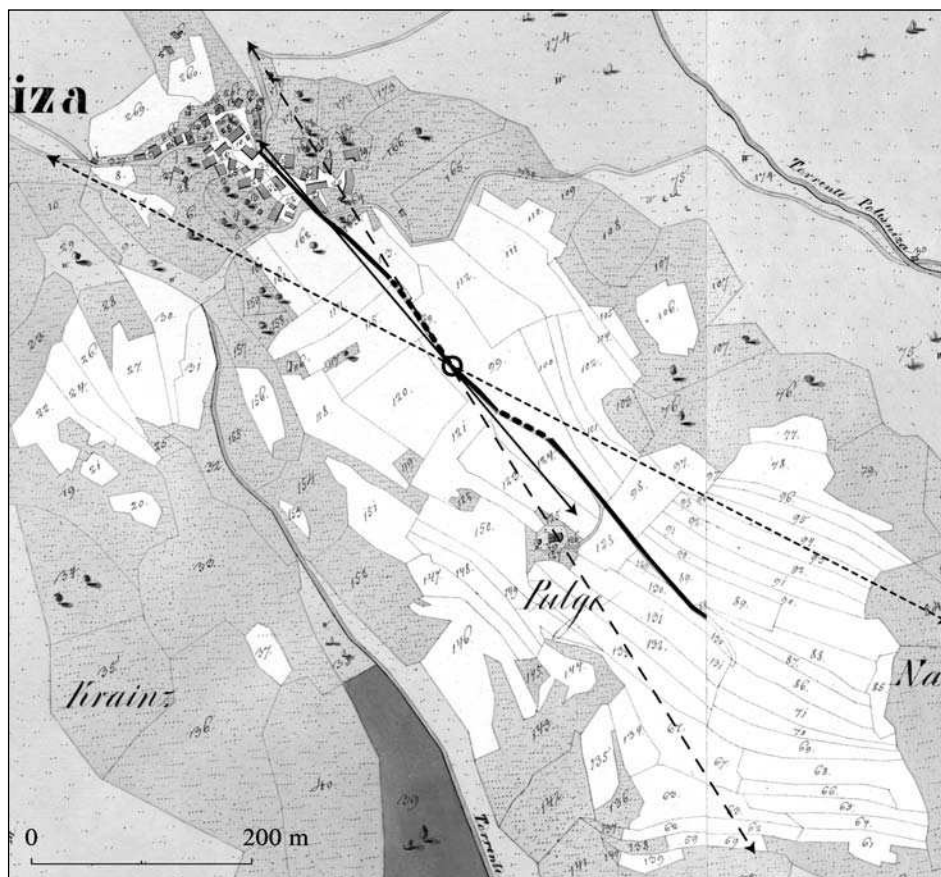
Slika 9. Police. Merska ureditev najstarejšega polja in vasi.

Figure 9. Police. Modulated arrangement of the oldest field and the village.

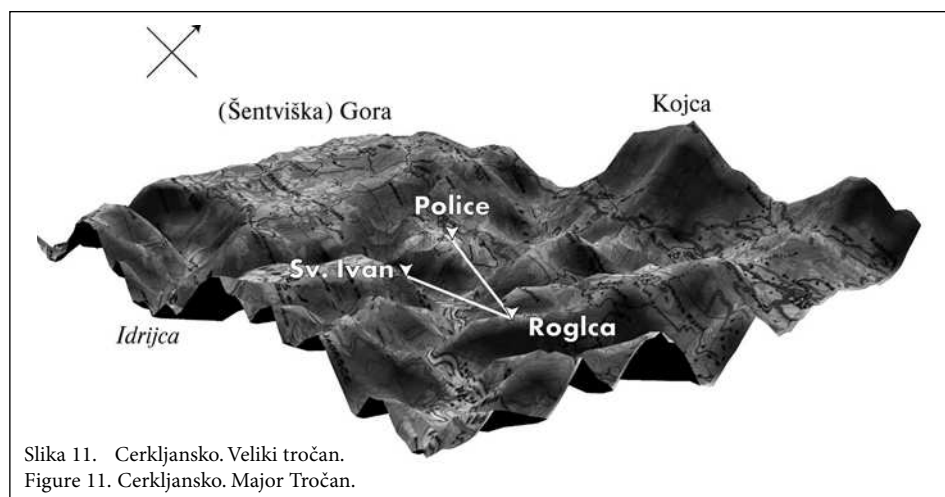
počivališče na poti s polja, ampak mnogo bolj del strukture, kakršna je nekoč stala tudi na Sveškem polju/Zollfeld na Koroškem in služila v obredih ustoličevanja koroških knezov (prim.: Pleterski 1997, 7–23). Lahko se celo spogledujemo z mislijo, da so pri Štribabah nekoč ustoličevali “cerkljanskega” župana.

Pri merski ureditvi Polic je opazno, da gre za mnogokratnike razdalje 30 m. Našli smo jo tudi pri urejanju prostora v Pragi na Češkem, kjer je bilo mogoče ugotoviti, da gre za staro daljinsko mero provazec – vrv. Tam je bil prostor urejen s pomočjo mnogokratnikov 2, 3, 5 – mitoloških števil in prvih treh praštevil. Tudi v Policah je tako. Prvotni poliški prostor vasi in polja je dolg 450 m, kar je $(30 (= 2 \times 3 \times 5) \times 3 \times 5)$ m in širok 180 m, kar je $(30 (= 2 \times 3 \times 5) \times 2 \times 3)$ m.

Prilagajanje vaške poti prostorskim osem in stem (protistavnima?) členoma tročana – soncu (Perunu?) in zemlji (Velesu?) nakazuje, da gre za procesijsko pot, kjer so se med hojo obračali na posamezne prostorske točke in tudi tako preigrali obredne dogodke, ki so bili potrebni za dober potek leta. V tej luči postane zanimiva tudi zgodba o čarovnici in pot, po kateri so jo vlekli. Podatka, da je Urtača nastala šele po tem, ko so čarovnico že pokopali (I-5), hkrati pa Urtačo upošteva že širitev polja proti jugovzhodu, kažeta, da

Slika 10. Police. Glavna vaška pot in prostorske osi.
Figure 10. Police. The main village road and the spatial axis.

Slika 11. Cerkljansko. Veliki tročan.
Figure 11. Cerkljansko. Major Tročan.

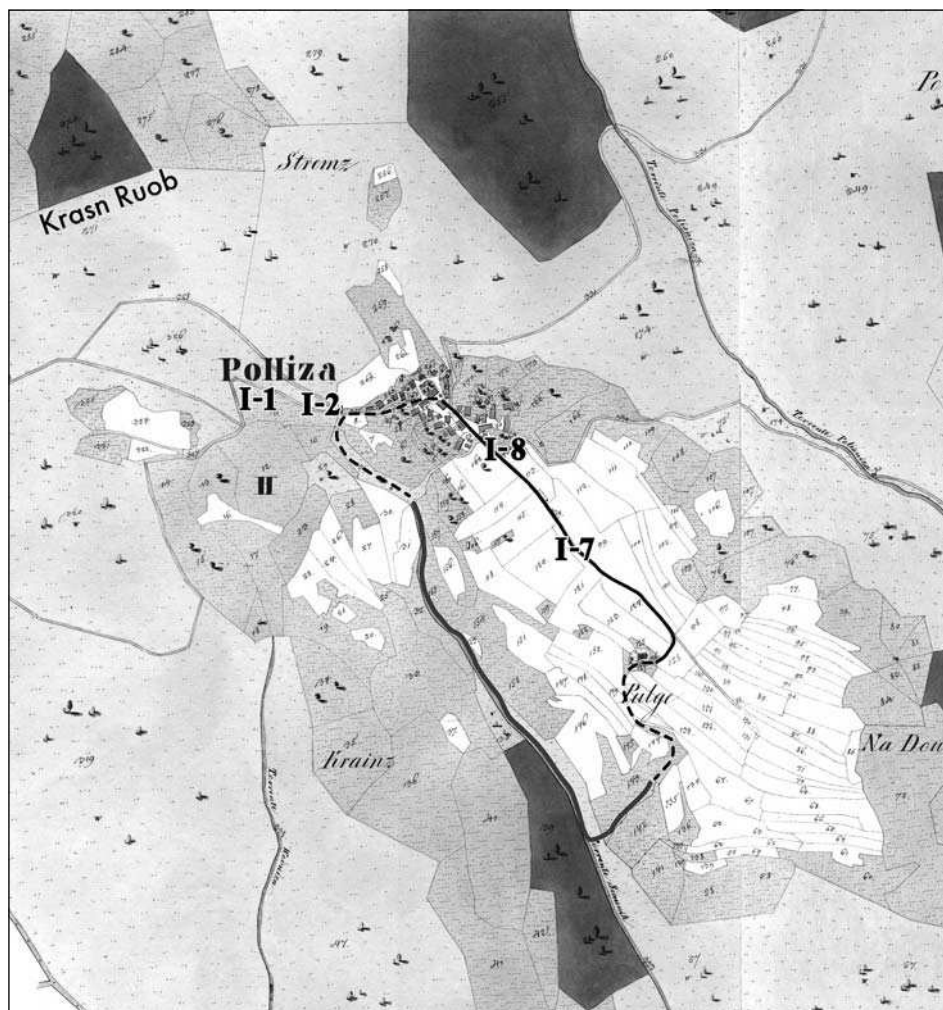
razčetrjenje čarovnice leži v mitski preteklosti. Da gre torej za mitsko čarovnico, pot njenega pogreba pa je prav tako procesijska pot. Obe procesijski poti je mogoče povezati s pomočjo drugih vaških poti v krožno pot. Ta pa nam poveže drobce mitskega izročila v celoletni cikel.

Zaslutiti je dve zgodbi. Sestavljajo ju pripovedni odlomki, ki so se ohranili v povezavi s posameznimi prostorskimi točkami. Verjetni manjkajoči deli so navedeni v oglatih oklepajih. Obe zgodbi se začneta pri Štribabah (I-7). V nadaljevanju je predstavljena prva diskusijska skica rekonstrukcije, ki v bodočnosti zahteva podrobnejšo obdelavo, že v tem trenutku pa kaže sestavine starodavnega mita (prim.: Toporov 2002), ki je pojasnjeval tek letnih časov in urejal vdor kaotičnih razmer.

prostor	Štribabe	Zajčev vrt	Na Trateh	Dalejn Sjaunk	Krasn Ruob
oznaka		I-8	I-2	I-1	
izročilo		ženska pere otroške plenice, voda presahne	srnjaka se ponoči borita, pokanje in iskrenje	divja svinja taka okroglo ploščo	(etimološka rekonstrukcija) ognjena kača vstane od mrtvih
zgodba	Baba	pere, voda presahne [otroka-sonca ni več, nastane tema]	v temi dvoboj rogatih živali z bliskanjem in grmenjem	divja svinja prikotali [sončno] ploščo	sonce vstane od mrtvih
približni čas		jesen	zima	pomlad	poletje

Pri prvi (Slika 12) zaradi dejanja (babe?) presahne voda (I-8), [ki nosi sonce?]. [Nastopi] tema, v kateri pride do dvoboja rogatih živali (I-2). [Njegova posledica je], da divja svinja prikotali [sončno] ploščo. Sonce-ognjena kača spet oživi (Krasn Ruob). – Da kresno sonce, če ga opazujemo z Roglce, zahaja nekako nad Krasnim ruobom, ne more biti zgolj naključje. Poleg tega se v strukturo vklapljata tudi potok in dolina Sjaunk, nedvomno z istim pomenom kot šebreljska Sjaunca (glej zgoraj) – kot prostor svetlobe. Pranje, ki pomeni udarjanje (Bezljaj 1995, 104), je povsem očitno dvoboj, zaradi katerega presahne voda. Zmaga enega nasprotnika nad drugim namreč zapre vodo. Nočni dvoboj srnjakov je drugi dvoboj, na drugem kraju in zato tudi v drugem času. Ta dvoboj mora imeti obraten izid, da se vzpostavi ravnovesje. Vodo pač odpre, da prinese sonce. Zgodba se očitno dogaja skozi celo leto in se stalno ponavlja, o čemer priča nedovršenost: srnjaka *se borita*, svinja *tače*.

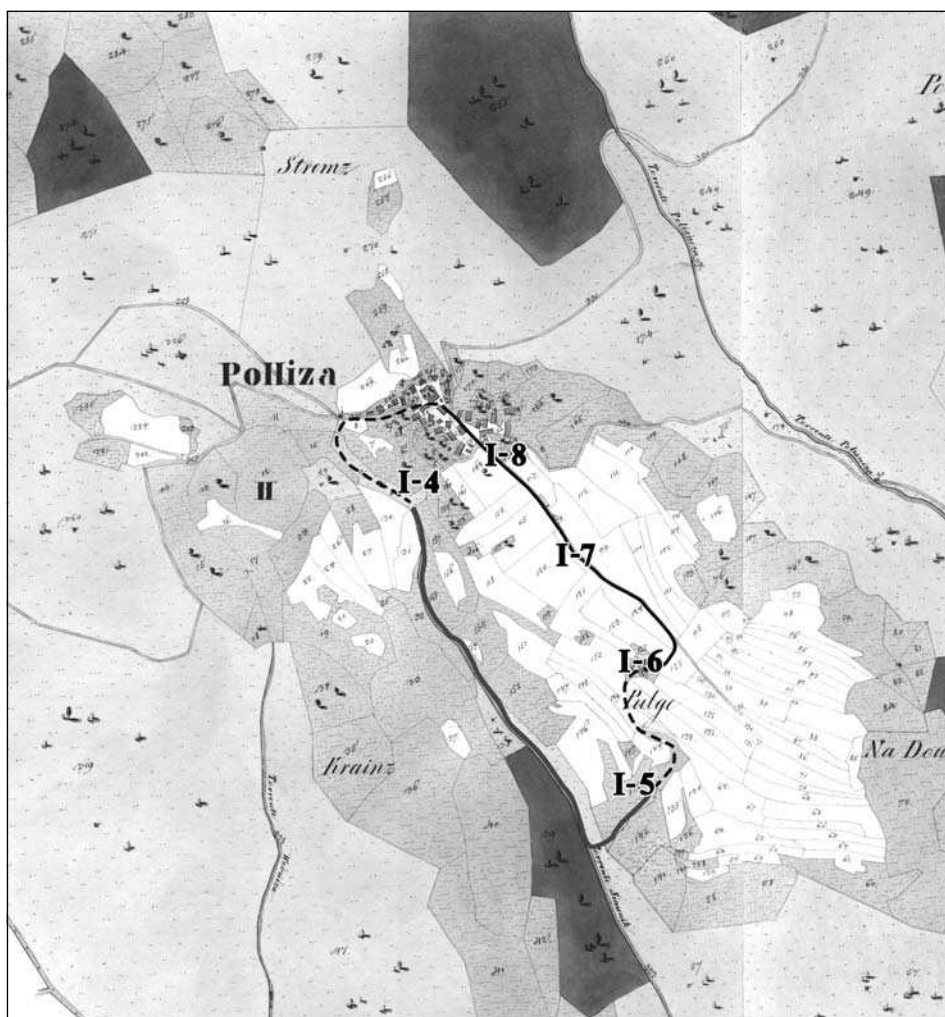
prostor	Štribabe	Zajčev vrt	Pad Urtem	Urtača	poliška cerkev
oznaka		I-8	I-4	I-5	I-6
izročilo	Baba	ženska pere, voda presahne	voli razčetrjevanje čarovnico	čarovnico pokopljejo	začne deževati, nastane plaz, ki odnese čarovnico
zgodba	Baba	pere, voda presahne	voli ubijejo Babo	Babo zakopljejo,	začne deževati, prekomerni dež izniči njen grob

Slika 12. Pollice. Prizorišča procesijske poti v ciklusu letnih časov.

Figure 12. Pollice. Scenes of the processional pathway through the cycle of seasons.

Zdi se, da se tudi druga zgodba (Slika 13) začne podobno, pri Štribabah (I-7). Zaradi dejanja (zmage) Babe presahne voda (I-8), [nastopi suša]. Babi ubijejo (I-4) voli (rogata žival). Babi pokopljejo (I-5), nato začne deževati (I-6). Njen grob (I-4) pozneje izgine. Štribaba je seveda štriga baba, torej čarovnica, v bistvu ista, ki jo je potrebno pozneje ubiti. Ker je po zmagi v dvoboju zaprla vodo, pač nastopi suša in šele njena smrt vodo osvobodi. Zato začne deževati. Ker pa je mrtva, dež ne preneha. Izginutje njenega groba v bistvu pomeni njeno oživitev, da se ravnoesje spet vzpostavi. Zgodba je strukturno zelo podobna prejšnji. Prav tako imamo dva dvoboja z nasprotnim učinkom, deloma nastopajo iste sile. Vendar je razlika v večini prizorišč. Pri prvi zgodbi se vzpostavi svetlobno ravnoesje, v drugi vremensko. Dejanja druge zgodbe so opisana kot enkratno dejanje, kar morda nakazuje, da se ni dogajala redno, ampak samo v primeru izjemne suše ali morda celo dežja.

Slika 13. Police. Prizorišča procesijske poti v času vremenskih neprilik.

Figure 13. Police. Scenes of the processional pathway in times of natural disaster.

Procesije k poliški cerkvi (I-6), bi bile lahko prežitek starodavnega obreda. Štribabe pa se tako kažejo kot gospodarice vremena in vode.

Predstavljati si je mogoče, da so po opisani poti hodile procesije, bodisi v skladu s prvo zgodbo redno (morda večkrat letno) v določenih koledarskih trenutkih leta, ali izredno v skladu z drugo zgodbo, kadar je bila potreba zaradi neprimerne vremena ali drugih nesreč. Pri tem so igrali dejanja obrednega dogajanja na obrednih mestih. Spomin na te postaje se je ohranil do danes.

Raziskava Polic nikakor še ni končana. Morda se celo šele začneja. Možna so še nova odkritja izročila, nove topografske ugotovitve, nove arheološke najdbe. Takrat bodo mogoči tudi popravki in dopolnitve zgornjih izpeljav.

Literatura

- Banaszkiewicz, Jacek 1991, Entre la description historiographique et le schéma structurel. L'image de la communauté tribale: l'exemple des Lučane dans la *Chronica Bohemorum* de Kosmas vers 1125. – [v:] L'historiographie médiévale en Europe, Paris 29 mars–1er avril 1989, 165–175.
- Bezljaj, France 1982, Etimološki slovar slovenskega jezika II. – Ljubljana.
- Bezljaj, France 1995, Etimološki slovar slovenskega jezika III. – Ljubljana.
- Bratina, Patricija 1999 (2001), 198 Šebrelje. – Varstvo spomenikov 38, Poročila, 121–122.
- Čausidis, Чаусидис, Никос 1994, Митските слики на Јужните Словени. – Скопје.
- Flego, Stanko 2006, Poliške zgodbe. Ustno izročilo iz vasi Police pri Cerknem. – Idrijski razgledi 51/1, v tisku.
- Medvešček, Pavel 2006, Let v Lunino senco – pripovedi o starih verovanjih. – Nova Gorica, v tisku.
- Otorepec, Božo 1988, Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem. – Ljubljana.
- Pagon-Ogarev, Andrej 1976, Šebrelje skozi stoletja. – Ljubljana.
- Pleterski, Andrej 1995, The trinity concept in the Slavonic ideological system and the Slavonic spatial measurement system. – Światowit 40, 113–143.
- Pleterski, Andrej 1996, Strukture tridelne ideologije v prostoru pri Slovanih. – Zgodovinski časopis 50, 163–185.
- Pleterski, Andrej 1997, Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov. – Zbirka Zgodovinskega časopisa 17, Ljubljana.
- Pleterski, Andrej 2006, Police na Tolminskem – prva “ciganska” vas na Slovenskem? – Vojetov Zbornik, Ljubljana (v pripravi).
- Pleterski, Andrej – Belak, Mateja 2004, Structures in the area of Lauterhofen in Bavaria. – Studia mythologica Slavica 7, 43–61.
- Pleterski, Andrej – Mareš, Jiří J. 2003, Astronomische Grundlagen einiger frühmittelalterlichen Kultstellen in Praha. – Studia mythologica Slavica 6, 9–35.
- Toporov, Vladimir 2002, Predzgodovina književnosti pri Slovanih. – Zbirka Županičeva knjižnica 9, Ljubljana.

V svet Polic me je pripeljalo vztrajno prigovarjanje in spodbujanje Stanka Flega. Dolgujem mu gradivo, opozorila na arheološke najdbe ter vodstvo in spremljanje pri mojih terenskih ogledih. Upam, da se mu bom z zgornjim spisom vsaj malo oddolžil. Hvala tudi Mateji Belak za zavzeto izdelavo priloženih slik, Benjaminu Štularju za tridimenzionalni model pokrajine, Tamari Korošec Lavrič za risbe kamnov, Dragici Knific Lunder za risbo okova, Ljupču Risteskemu za konstruktivne pripombe k rekonstrukciji mitske zgodbe, Pavlu Medveščku, ki mi je pomagal s svojimi zapiski, in Silvu Torkarju, ki je potrpežljivo prenašal moja spraševanja.

Del raziskave je nastal v okviru projekta V6-0978 “Historični principi urejanja prostora na Slovenskem in opredelitev pravil za urejanje prostora v sodobnosti”, katerega naročnik je Ministrstvo za okolje in prostor R Slovenije, sofinancer pa Agencija za raziskovalno dejavnost R Slovenije.

“Tročan” in village Police

Andrej Pleterski

The Police village (figure 1) is situated in western Slovenia. The present day field and village began to develop already during the Early Middle Ages, during the 9th century at the latest. The oldest part of the field lies closest to the village, and by the 10th century at the latest, it expanded southeastwards. Some folklore refers to the history of the village and entertains an intriguing point of view also concerning the type of Slavic settlement during the Early Middle Ages (Pleterski 2006). Folklore (Flego 2006; Medvešček 2006) and select characteristic toponyms communicate important spatial points (figure 3). Their distribution demonstrates a well-considered arrangement of space (figures 7–11), which may also be linked with the symbolic arrangement of the village region. The present day level of experience enables a comprehension dealing with spatial ideograms.

In modern times, which are so well disposed to all types of classifications, the differentiation between written and oral cultures is also sound. The former supposedly perpetuate their tradition in writing, while the latter *viva voce*. Contrary to this point of view, this contribution argues the statement that »oral culture« also knows how to record its thoughts and that it uses space as one of its means. That is to say, it uses space to write. It uses it in at least two ways. The first is by anchoring thoughts into spatial points, which then become memo-technical instruments. Such records are impossible to read now with the community that created it being extinct. The second manner entails writing the thought using spatial ideograms. These of course, as any record, are readable also when there are no longer any »writers«. The connection between space and folklore also means that the changing and destruction of space hence changes and destroys the folklore and recordings in space.

The presented ideograms from the village Police are an expression of the age-old belief in three fundamental forces of nature (heaven-sun-fire, earth, water), which humans help to maintain in balance by carrying out a series of ceremonial deeds. This faith is discernible already in several places (Pleterski 1995; 1996; Pleterski, Belak 2004, 52–54; Pleterski, Mareš 2003, 9–13). »Learned reconstruction« now in combination with structural accordance, confirms the astonishing folklore from Cerkno about ‘Tročan’. According to this legend, Tročan (=the principle of a triad) once signified a way of life. Tročan was always signified by fire (the sun), water and earth, which were illustrated in several ways: three stones, three different trees, three different plants, three different fluids. Buckwheat, the apple tree and wine represented the sun sign, while the earth sign was symbolized by the broad bean, the plum tree and milk, and the water sign by the turnip, the must pear tree and spring water.

The localities Roglca (=earth), Sv. Ivan in Šebrelje (=sun), and the Štribabe stones in Police (=water) compose the Major Tročan (figure 11). The stones Štribabe in the middle of the Police field (figure 6) represent the Minor Tročan. At the same time, the latter also form the supporting axis of the village microcosms. Three main space axes intersect upon them (figure 7) thus anchoring the field area into the Major Tročan. The main village road runs through the settlement and field congruent with these axes (figure 10), which also suggests it to be a processional pathway. It enables a synthesis (figures 12, 13) of the entire folklore, which until today remained preserved in mere fragments. They facilitate the reconstruction of two legends. The first clarifies the cycle of the seasons, while the second sets order to chaos in the instance of a natural disaster (drought, flood).